

Bezdroża

Przewodnik

Czarnogóra

Fiord na Adriatyku

ERGO
HESTIA®

Ubezpieczenie
w podróży

Autorzy przewodnika: Draginja Nadaždin, Maciej Niedźwiecki, Krzysztof Bzowski (m.in. *Orjen, Rumija, Berane, Moračke planine, Sinjajevina, Pljevlja, Plužine, Bioč, Maglić i Volujak*, trasy w masywie Lovćen; uzupełnienia w rozdziałach wstępnych oraz w opisach miejscowości i innych atrakcji turystycznych), Maciej Żemojtel (*Kučke planine – Crna planina i Maglić Kučki, Bjelasica, Komovi*), Grzegorz Petryszak (*Plav, Prokletije, Visitor*)

Dziękujemy też autorom, których uwagi i teksty wykorzystano podczas przygotowania poprzednich wydań przewodnika: Tomaszowi Bańce, Beacie Kozerskiej, Markowi Styczyńskiemu, Małgorzacie A. Szyszkowskiej, Pawłowi Paulusowi Sulikowi, Dominice Zarębie.

Aktualizacja: Krzysztof Bzowski

Redaktor prowadzący: Maciej Żemojtel

Redakcja i korekta wydania: Firma AB Agnieszka Bąk

Zdjęcia na okładce:

Okł. I – *Boka Kotorska*, © Kushch Dmitry | Fotolia.com

Okł. IV – *Panorama Budvy*, © Pecold | Fotolia.com

Projekt okładki: Paweł Polański, Paweł Panczakiewicz

Skład: Jan Szczurek

Wszelkie prawa zastrzeżone. Nieautoryzowane rozpowszechnianie całości lub fragmentu niniejszej publikacji w jakiegokolwiek postaci jest zabronione. Wykonywanie kopii metodą kserograficzną, fotograficzną, a także kopiowanie książki na nośniku filmowym, magnetycznym lub innym powoduje naruszenie praw autorskich niniejszej publikacji.

Wszystkie znaki występujące w tekście są zastrzeżonymi znakami firmowymi bądź towarowymi ich właścicieli.

Autorzy oraz wydawnictwo Helion dolożyli wszelkich starań, by zawarte w tej książce informacje były kompletne i rzetelne. Nie biorą jednak żadnej odpowiedzialności ani za ich wykorzystanie, ani za związane z tym ewentualne naruszenie praw patentowych lub autorskich. Autorzy oraz wydawnictwo Helion nie ponoszą również żadnej odpowiedzialności za ewentualne szkody wynikłe z wykorzystania informacji zawartych w książce.

Wydawnictwo Helion

ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice

tel.: 32 2309863

e-mail: redakcja@bezdroza.pl

księgarnia internetowa: <http://bezdroza.pl>

Drogi Czytelniku!

Jeżeli chcesz ocenić tę książkę, zajrzyj pod adres:

<http://bezdroza.pl/user/opinie/?bezcza6>

Możesz tam wpisać swoje uwagi, spostrzeżenia, recenzję.

Wydanie VI

ISBN: 978-83-246-8516-5

Copyright © Helion, 2014

- Kup książkę
- Poleć książkę
- Oceń książkę
- Księgarnia internetowa
- Lubię to!
Nasza społeczność

© ddsign | Fotolia.com

Boka Kotorska

Wysepki: Sveti Djordje i Gospa od Škrpjela

Kup książkę

Poleć książkę

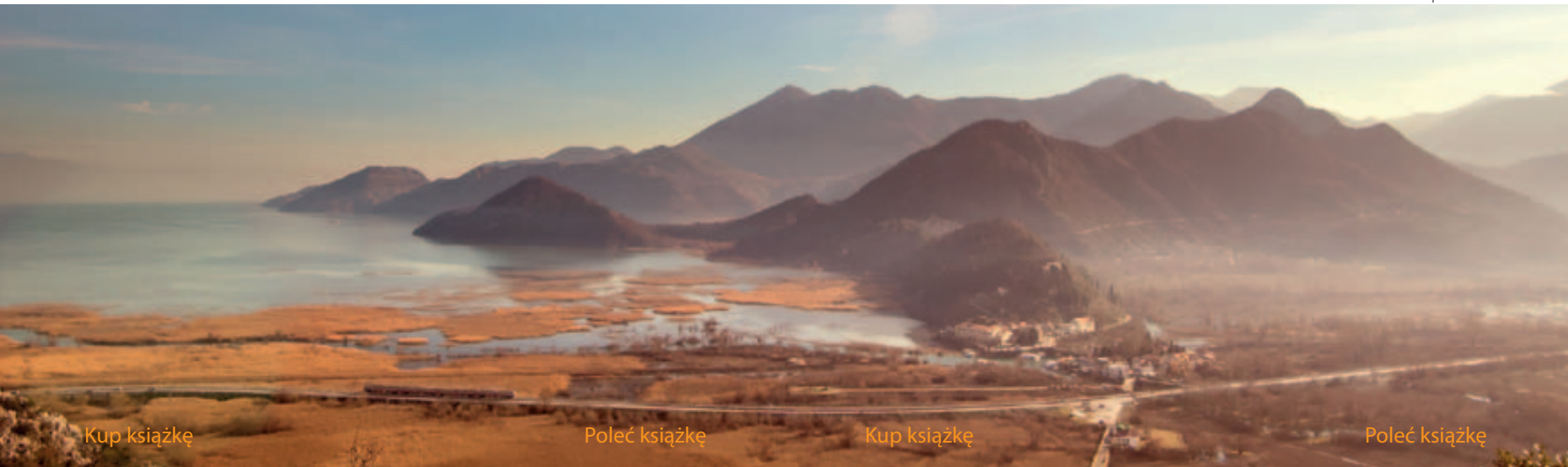

Meandry Rijeki

© vpovic | iStockphoto.com

Jezioro Szkoderskie (okolice Virpazaru)

© BTRSELLER | Fotolia.com

Kup książkę

Poleć książkę

Kup książkę

Poleć książkę

Region 3

Wybrzeże Adriatyku

- ✦ **Budva** (s. 195) – tętniące życiem miasto o śródziemnomorskim charakterze, największy kurort czarnogórskiego wybrzeża
- ✦ **Monaster Podmaine** (s. 201) – dawna siedziba czarnogórskich metropolitów
- ✦ **Petrovac na moru** (s. 206) – spokojne miasteczko wśród oliwnych gajów
- ✦ **Stary Bar** (s. 185) – opuszczone miasto rozciągające się na skalistym wzgórzu
- ✦ **Sveti Stefan** (s. 204) – malownicza wizytówka czarnogórskiego wybrzeża, wyspa otoczona potężnym murem obronnym
- ✦ **Ulcinj** (s. 208) – miejsce spotkania Wschodu z Zachodem, główny ośrodek mniejszości albańskiej w Czarnogórze

Riwiera Czarnogórska to region, w którym w miesiącach letnich skupia się niemal cały ruch turystyczny. Wspaniałe, niemające sobie równych widoki – charakterystyczne połączenie posępnych, „czarnych” gór oraz lazurowego morza sprawia, iż każdy wędrujący po kraju turysta musi tu zawitać. Rozłożone w zatokach historyczne miasta, takie jak Budva, Sv. Stefan, Stari Bar czy Ulcinj stanowią bardzo dobrą lekcję, jak świat Zachodu, reprezentowany na tym obszarze od dawna przez wspaniałe dziedzictwo kulturowe Wenecji, w naturalny, prawie niezauważalny sposób przechodzi w świat Orientu. Tylko na wybrzeżu czarnogórskim można zobaczyć, jak weneckie kampanile, z biegiem przejechanych kilometrów, „oddają przestrzeń” smukłym minaretom, a charakterystyczna kultura weneckich miast przechodzi w żywość wschodnich bazarów.

Bar (Bap)

► **liczba mieszkańców: ok. 17,7 tys.;** ☎ +382 30
Bar to przede wszystkim ważny węzeł komunikacyjny zarówno w skali Czarnogóry, jak i całej byłej Jugosławii – a wszystko za sprawą największego morskiego portu Jugosławii, oraz stacji końcowej na trasie kolejowej łączącej Serbię (i resztę świata) z Czarnogórą. Ma on stałe połączenie promowe z włoskim miastem Bari. Port w Barze został w znacznym stopniu zniszczony wskutek trzęsienia ziemi w 1979 r. Jednak turyści powinni tu zajrzeć ze względu na Stary Bar, stanowiący właściwie osobną część, starówkę zamieszkaną już wyłącznie przez duchy przeszłości.

Historia

Według zachowanych dokumentów pierwsza datowana wzmianka o Barze pochodzi z X w. Ale prawdopodobnie już w VI w. Rzymianie mieli założyć tu gród Antivareos (Antibarium, ponieważ leży naprzeciwko miasta Bari znajdującego się na Półwyspie Apenińskim). Napływająca tu ludność romańska była z czasem wypierana przez Słowian z głębi Półwyspu Bałkańskiego. Początek długiego okresu świetności Baru przypada na wiek XI. Do 1042 r. Antibarium należało do Bizancjum, a następnie przeszło pod kontrolę Zety. W 1089 r. syn Michała, Konstantyn Bodin, za zgodą antypapieża Klemensa III Wiberta, założył w Barze metropolię kościelną obejmującą całe królestwo Zety. Po zdobyciu po raz kolej-

ny Baru przez Bizancjum w 1149 r. metropolia barska upadła. W 1183 r. wielki żupan Stefan Nemanja przejął Bar oraz inne miasta Primorja. W 1199 r. Vukan, „król” Zety, wskrzesił dawną prowincję kościelną. Miasto pozostawało w rękach Nema-

Genealogia z Baru – Latopis Popa Dukljanina

W 1149 r. Bar stracił status podległej Rzymowi metropolii. Kościół Zety wrócił pod jurysdykcję arcybiskupa dubrownickiego. W Barze nikt nie mógł się z tym pogodzić, zwłaszcza że Dubrownik chciał przejąć zwierzchnictwo nad wszystkimi biskupstwami Zety. W takich okolicznościach powstało największe dzieło piśmiennictwa zeckiego tych czasów. Oryginalna wersja nie zachowała się jednak do dzisiaj zachowana. Historycy nie są nawet do końca pewni, w jakim języku dzieło zostało napisane (prawdopodobnie po łacinie). Znane są tylko późniejsze jego redakcje, powstałe już w czasach nowożytnych. Nie bardzo też wiadomo, kim był autor, choć najprawdopodobniej duchownym, potomkiem ludności romańskiej, która zamieszkiwała Dalmację i miasta na Primorju. Wiadomo jednak na pewno, że był zwołennikiem niezależnej katolickiej prowincji z siedzibą w Barze. Napisany przez niego latopis miał bronić praw miasta do zachowania własnej metropolii. W jaki sposób? Otóż autor pokazał, że metropolia barska kontynuuje tradycje funkcjonującego u schyłku starożytności biskupstwa w mieście Dioklea (w okolicach dzisiejszej Podgoricy). Mimo że w dziele znajdują się np. wzmianki o dynastiach, które nigdy nie istniały, i o wydarzeniach, które nigdy nie miały miejsca, to dla historyków latopis pozostaje nieocenionym źródłem informacji o początkach serbskiej państwowości.

njciów do lat 60. XIV w., do momentu przejścia przez lokalną dynastię Bałšićiów. W 1443 r. Bar zdobyli Wenecjanie, by w 1571 r. stracić go na rzecz Turków. Bar legł w gruzach w 1878 r. w okresie wojny rosyjsko-tureckiej, podczas oblężenia znajdujących się tam oddziałów tureckich przez wojska czarnogórskie. 15 IV 1979 r. miasto nawiedziło trzęsienie ziemi, które doszczętnie zrujnowało starówkę.

Nową część Baru, założoną przez Czarnogórców pod koniec XIX w., znacznie rozbudowano po II wojnie światowej. W 1952 r. rozpoczęto budowę portu, a w 1976 r. linii kolejowej do Belgradu.

Miejsca, które warto zobaczyć

Jednym z najciekawszych miejsc tej części wybrzeża jest **Stary Bar** (Stari Bar) – niezamieszkałe Stare Miasto, które rozciąga się na skalistym wzgórzu, oraz żywe i gwarne podgrodzie z kamiennymi zabudowaniami, założone w XIV w. u stóp tego wzgórza. Aby tam dotrzeć, należy, jadąc w kierunku Ulcinja, wysiąść z autobusu na przystanku ok. 1,5 km za wiaduktem kolejowym, przy asfaltowej drodze odbijającej w bok z Magistrali Adriatyckiej. W tym miejscu stoi tabliczka z napisem „Stari Bar” oraz rozpościera się panorama starego miasta. Stąd do bramy Starego Baru trzeba iść pod górę asfaltową dróżką prawie 1,5 km.

Już samo miejsce, w którym znajduje się najstarsza część Starego Baru, ma charakter obronny. Jest to górujące nad okolicą płaskie wzgórze, które ma jednak strome, niemal pionowe skaliste

zbocza. Wzniesienie to wyrosło u stóp masywu Rumija. Otoczona potężnymi murami obronnymi (których najstarsze fragmenty pamiętają jeszcze wiek XII) starówka (1 EUR, ale późnym popołudniem albo wcześniej rano można wejść za darmo) stanowi osobną, średniowieczną część. Jest to spory zespół urbanistyczny, w skład którego wchodzi: cerkwie, kościoły, pałace, budynki mieszkalne, gospodarcze oraz inne zabudowania, poprzecinane nieregularną siecią ulic. Można tu zobaczyć ruiny m.in. późnoromańskiego **kościół św. Mikołaja** (Sv. Nikole) z XIII w., dawniej poświęconego św. Markowi, **kościół św. Wenerandy** (Sv. Venerande) z XIV–XV w., **kościół św. Stefana** (Sv. Stefana) z XIV–XV w., **kościół św. Katarzyny** (Sv. Katarine) z XIV–XV w. Najstarsza świątynia, kościół św. Teodory z przełomu IX i X w. został przebudowany na przełomie XII i XIII w. jako **cerkiew poświęcona św. Jerzemu** (Sv. Djordje). Obecnie znajduje się w ruinie. Większość budowli jest doszczętnie zrujnowana, tak że wiele z nich to właściwie tylko wystające fundamenty. Idąc uliczkami, trudno cokolwiek rozpoznać. Można odnieść wrażenie, że wszystko zostało tu postawione bez jakiegokolwiek porządku. Uliczki znajdujące się między ruinami budynków są zarosnięte spaloną w słońcu trawą, po której przemykają jaszczurki. Nieocenioną pomocą dla podróżnego okazują się tu więc tabliczki informujące, że właśnie stoi przed niegdysiejszą cerkwią, kościołem albo pałacem. Gdzieniedzie widać pozostałości po freskach. Nad górną

częścią miasta wznosi się **pałac biskupów** z XII–XIII w., później przekształcony w twierdzę. Pośrodku dziedzińca znajduje się tablica pamiątkowa z napisem: „W lipcu 1941 r. włoski okupant wrzucił do tej studni żywych, skatowanych i storturowanych członków NOP-u (Ruchu Ludowo-Wyzwoleńczego), gdzie w największych męczarniach zakończyli swoje życie”. Można wejść również na górę i z murów podziwiać wspaniałe widoki na okoliczne gaje oliwne, masyw Rumija, podgrodzie i Adriatyk.

Stary Bar robi wrażenie wymarłego miasta. W sumie odbudowano tylko kilka obiektów w części, gdzie dzisiaj znajdują się **letnia scena teatralna**, **wieża zegarowa** (Sahat kula) oraz **łaźnia turecka** z przełomu XVII i XVIII w. Obecnie na terenie Starego Miasta trwają dość intensywne prace renowacyjne, a albańscy robotnicy co chwilę wykopują szczątki naczyń i łuski od pocisków. Wiele budynków ma być całkowicie odbudowanych, a Stary Bar ma pełnić w przyszłości funkcję ośrodka turystycznego i kulturalnego. Przykładowo w budynku byłej łaźni tureckiej będzie się mieściła galeria, w pałacu biskupim z przełomu XV i XVI w. – muzeum miejskie, w XVI-wiecznej twierdzy – restauracja, a w kościele z przełomu XIV i XV w. przy klasztorze franciszkanów – studio malarzkie. Niestety oznacza to, że wyjątkowy charakter tego miejsca, w którym historii można wręcz dotknąć, przynajmniej częściowo, zaniknie.

Poniżej twierdzy kilka wąskich uliczek zabudowanych jest niewielkimi,

parterowymi lub piętrowymi domkami, ciasno słożonymi pod murami Starego Baru. To Starobarska čarsija, dawna dzielnica bazarowa. Naprzeciwko wejścia do twierdzy warto zwrócić uwagę na **meczet Omerbašića**. Został on wzniesiony wraz z jednym minaretem w 1662 r. Teren meczetu otoczony jest kamiennym murkiem. Przy bramie prowadzącej na jego teren stoi niewielka, kamienna budowla, nakryta dachówkowym dachem, z wbudowaną okrągłą kopułką – to **mauzoleum derwisza Hasana**, który zmarł w pocz. XVII w. W głębi ogrodu za meczetem stoi jeszcze pochodzący z tego samego okresu co pozostałe budowle dom imama. Powyżej bramy twierdzy przy tej samej uliczce stoi kolejny **meczet**. Stylizowany na stary obiekt, jest jednak całkowitą rekonstrukcją z ostatnich lat, powstała w miejscu istniejącego tu niegdyś meczetu, z którego pozostały jedynie fundamenty.

W okolicy Starego Baru można zobaczyć jeszcze jedną atrakcję – pośród miejscowych gajów oliwnych w osadzie Mirovica znaleźć można nie jedno bardzo stare drzewo oliwne. Okolice Baru słyną jako region uprawy oliwek. Tysiące drzewek, często naprawdę wiekowych, porasta tu każdy wolny skrawek przestrzeni na równinach i specjalnie przygotowanych kamiennych tarasach na zboczach wzgórz. Przez długie wieki miarą zamożności miejscowych rodzin była nawet ilość posiadanych drzew oliwnych. Jednak oliwka rosnąca przy bocznej ulicy równoległej do szosy jest naprawdę

wyjątkowa. Zwana jest po prostu **starą oliwką**, tj. *stara maslina*. To niewysokie, ale niezwykle rozrośnięte, wielopienne drzewo – jego pełna średnica to 10 m, a jego wiek określany jest na dwa tysiące lat. Podobno to najstarsze drzewo w Europie. Według miejscowych podań drzewo ma magiczną moc godzenia skłóconych rodzin, trzeba tylko, by ich członkowie zgromadzili się pod gałęziami oliwki. Takie właściwości drzewa w kraju, w którym przez setki lat obowiązywał zwyczaj krwawej zemsty, były nie do przecenienia. Aby się tu dostać, trzeba z Jadranskiej magistrali skręcić w boczną drogę, oddaloną o mniej więcej 300 m od skrzętu na Stary Bar.

W obecnym centrum Baru, mieście wzniesionym właściwie od podstaw po zniszczeniach II wojny światowej, nie ma wielu zabytków. Szerokie ulice, ocienione drzewami, nowe bloki i budynki użyteczności publicznej są jednak zadbane. Znacznie gorzej wyglądają najnowsze inwestycje – przede wszystkim monumentalna, jeszcze nieukończona cerkiew, nakryta wielką kopułką, zbudowana po północnej stronie centrum miasta, przy ul. Tomaševića.

Przy nadmorskim deptaku, po północnej stronie centrum, na końcu ocienionej palmami ul. Maršala Tity rozciąga się dawna **rezydencja królewska Topolica**. Kompleks pałacowy, wnieiony z rozkazu króla Mikołaja, powstał tu w 1885 r. jako jego letnia rezydencja. W parku zbudowano również mniejszy pałacyk, prezent dla córki króla, królowny Zorki i jej męża, księcia Piotra Karadjodjevića.

W skład zespołu wchodziła także kaplica, oranżeria i budynki gospodarcze oraz park. Król miał do swej dyspozycji także plażę z niewielką drewnianą przystanią dla jachtów, dziś już nieistniejącą. W flotyli jachtów króla Mikołaja – z których część cumowała w Barze – był m.in. jacht kupiony od sławnego pisarza Juliusza Verne'a. Najważniejszym budynkiem w założeniu jest główny, eklektyczny pałac wzniesiony od strony morza według projektu Josipa Slado. Wejście wiedzie poprzez charakterystyczny, wieloboczny ryzalit. Obecnie mieści się tu **miejscowe muzeum** (☐ codz. 8.00–22.00, 1 EUR, dzieci 0,50 EUR) z ekspozycją archeologiczną i etnograficzną. Przedstawiono tu również dzieje miast i regionu oraz zebrano trochę pamiątek po królu Mikołaju. W pobliżu wykopaliska archeologiczne odsłoniły kamienne fundamenty kościoła z VI w. Został on wzniesiony na oryginalnym planie, tzw. trójkonchowym.

Plaże w mieście są szerokie i czyste, jednak bliskość portu powoduje, że często woda jest niezbyt czysta. Im dalej na północ od centrum, tym jest przyjemniej. W dzielnicy Topolica, na północ od zespołu pałacowego, w stronę przedmieścia Baru znanego jako Sušanj plażę od strony lądu osłania sosnowy zagajnik, jednak im dalej na północ w stronę Sutomore, tym żwir jest grubszy, a przy brzegu pojawia się coraz więcej kamieni. Wzdłuż całej plaży od centrum Baru ciągnie się wygodny betonowy deptak, a większa część plaży jest niestrzeżona i ogólnodostępna.

Informator

► **Informacja turystyczna:** Miejskie biuro informacji turystycznej, Obala 13. Jula; ☎ +382 30 311633, @ www.visitbar.org.

► **Dojazd i orientacja:** Bar leży na samym końcu trasy kolejowej Subotica – Belgrad – Bar. **Dworce autobusowy i kolejowy** znajdują się w południowo-wschodniej części miasta, prowadzi do nich długa, prosta ulica, odchodząca na południe z wielkiego ronda po południowo-wschodniej stronie centrum, na trasie wylotowej w kierunku Ulcinja, obok dużego supermarketu. Na obu dworcach nie ma przechowalni bagażu. Kursują stąd pociągi pospieszne przez Podgoricę do Belgradu, Suboticy (tylko latem) oraz osobowe do Podgoricy i do Bijelo Polja. Dzięki pociągom lokalnym, wyruszającym z Baru, miasto jest dobrym punktem wypadowym nad Jezioro Szkoder-skie (Bar – Virpazar 2 EUR). Bar ma też bardzo dobre połączenia autobusowe z innymi miastami wybrzeża, natomiast znacznie gorsze z wnętrzem kraju – często trzeba jechać z przesiadką w Budvie lub w Podgoricy (w tym ostatnim wypadku wybierając najpierw pociąg, kursujący do stolicy mniej więcej co 2 godz.).

Główna szosa omija centrum Baru od wschodu. Jadąc do Podgoricy, najlepiej kierować się do Sutomore, skąd do Virpazaru jedzie się szybko długim na ponad 4 km nowoczesnym tunelem Sozina (2,50 EUR). Bardziej malownicza trasa prosto do Virpazaru jest znacznie dłuższa, w dodatku to kręta i wąska górską drogą, wspinającą się z poziomu morza aż na przełęcz Sutorman (805 m n.p.m.).

Z placu przed dworcem kolejowym można dojechać kursującym co ok. 30 min miejskim autobusem do centrum lub do pętli autobusowej w Starym Barze (w dolnej części, przy głównej szosie). Bilet kupuje się u kierowcy (0,50 EUR). W obu kierunkach można także jechać taksówką – kurs do Starego Baru nie powinien kosztować więcej niż 10 EUR.

Centrum Baru ma bardzo prosty plan szachownicowy. Główna szosa omija ściśle cen-

trum od wschodu jako Bulevar 24. Novembra – od wspomnianego wyżej ronda, skąd zaczyna się droga do dworców, do którego dochodzi obwodnica; trzeba iść w lewo w Novi bulevar, prowadzący także do portu i przystani promowej, a następnie w pierwszą w prawo – to ul. IV Crnogorske brigade, przechodząca dalej w Tomaševića, tj. główną ulicę centrum, przecinającą je z południa na północ. To właśnie tą ulicą wjeżdża się do miasta od strony północnej: docierając do Baru z Sutomore trzeba na drugim rondzie jechać prosto (tu zaczyna się obwodnica, idąca stąd na wschód, a potem na południe). Ulica Tomaševića w centrum krzyżuje się z ul. Rolovića na dużym placu. O dwie przecznice na zachód wychodzi się na brzeg morza, a kilkaset metrów na północ znajduje się pałac królewski w dzielnicy Topolica.

► **Noclegi:** W samym Barze jest tylko kilka hoteli, więcej można znaleźć w Šušanj, tj. na północnym przedmieściu Baru. Są tu liczne hotele, pensjonaty i kwatery prywatne, m.in. **hotel Talas** (ul. J. Jovanovića Zmaj 6, ☎ +382 30 350604, @ www.talastours.com; dwójka 28–36 EUR) i **hotel Val** (ul. Damjanovića, ☎ +382 30 353584, @ www.hotelval.me; dwójka 40–75 EUR). W samym Barze obok zespołu pałacowego w Topolicy działa luksusowy **hotel Princess** (ul. Tomaševića 59, ☎ +382 30 300100, @ www.hotelprincess.me, dwójka ze śniadaniem 96–166 EUR), a przy drodze do przystani promowej bezpretensjonalny **hotel Sidro** (ul. Obala 13. Jula, ☎ +382 30 311146, @ www.hotelsidro.com; dwójka ze śniadaniem 32–52 EUR).

Okolice

Na północny zachód od miasta mijamy zrosniętą obecnie z Barem miejscowość **ŠUŠANJ**. Powyżej miejscowości na stokach gór odnaleźć można **cerkiew św. Petki** (Sv. Petka) z XVI w. Dalej, przy głównej drodze prowadzącej w kierunku Petrovaca mijamy strome klify, między

którymi pod koronami śródziemnomorskich sosen skryła się **Czerwona Plaža** (Crvena Plaža), której nazwa pochodzi od czerwonej barwy żwiru. Na tle jego barwy ciekawie wyglądają wapienne, białe głazy. Plaža jest niestrzeżona i bardzo wąska, ma też zaledwie 50 m długości. Przy szosie powyżej plaży jest parking. Kilkaset metrów dalej jest ostry zakręt w sosnowym lesie. Przy drodze znajduje się tu niewielki parking, z którego w głąb zagajnika kieruje się kilka ścieżek. To półwysep **Ratac**, wcinający się w morze urwistymi klifami. Na końcu cypla ścieżki prowadzą do w dużym stopniu zarośniętych chaszczami **ruin klasztoru benedyktynów św. Michała**, a później **Matki Boskiej**, wzniesionego w XI w. Opactwo szybko zyskało wielkie majątki w okolicy, odgrywało też dużą rolę polityczną w regionie. Do klasztoru należały aż trzy kościoły. Najłatwiej odnaleźć ruiny największego z nich. Do dziś ocalały kamienne mury prezbiterium z apsydami, sięgające wysokości kilku metrów – łatwo zorientować się, że wzniesiono je w stylu romańskim. W jednej z apsyd urządzono niewielką, do dziś użytkowaną kaplicę, osłoniętą kratą. Od 1443 r. klasztor podlegał Wenecji, lecz został zniszczony przez Turków w 1571 r. i od tej pory pozostaje opuszczony.

Prawie 2 km dalej przy szosie położona jest niewielka miejscowość **SUTOMORE**, w której warto zwiedzić **kościół św. Tekli** (Sv. Tekle) z XIII w., który służy dwóm wyznaniom, dlatego też ma we wnętrzu ikonostas, za którym znajduje się ołtarz prawosławnych, zaś przy południowej

ścianie stoi ołtarz dla katolików. Cerkiew stoi na cmentarzu na zachodnim skraju zabudowy, przy drodze do osady Zagradi i plaży Štrbina. W miejscowości jest także **poturecka twierdza Tabija** (Golo Brdo). Wznosi się ona bezpośrednio nad urwiskiem, opadającym do morza ze stromego wzgórza sąsiadującego od zachodu z centrum miejscowości, zaraz powyżej głównej miejskiej plaży. W okolicach miasta obejrzeć można **basztę Boškovicia** (Boškovičeva kula) na przylądku Crni Rt oraz **ruiny zamku Haj-Nehaj** położone na szczycie skalistego wzgórza o wysokości 225 m n.p.m., niedaleko Magistrali Adriatyckiej na północ od Sutomore. W XIII w. powstała w tym miejscu **cerkiew św. Dymitra**, która służyła także katolikom. Zachowały się fragmenty jej murów, a nawet część sklepienia, pod którym widać resztki fresków. Sam zamek wzniesiony został w XV w. przez Wenecjan, a później rozbudowany przez Turków. Potężne mury obronne z basztami, wzniesione tuż nad urwiskami, są doskonale widoczne z szosy. Dostać się do niej jednak trudno – kamieniste ścieżki kryją się w kolczastych zaroślach. Do twierdzy da się dojść z drogi szutrowej powyżej wielkiego kamieniołomu, od strony północnej wzgórza (jadąc z Sutomore w kierunku Petrovaca trzeba minąć zjazd do tunelu Sozina, przejechać krótkim tunelem zwanym Haj-Nehaj i zaraz za nim skrócić w lewo w szutrową drogę do kamieniołomu) lub od południa, z osady Zagradi.

W Sutomore są znacznie lepsze plaże niż w Barze, choć też bardziej zatłoczone – przynajmniej główna plaża,

rozciągająca się na przestrzeni 1200 m od centrum ku południowi, w kierunku półwyspu Ratac. Na zachód od miejscowości, za wzgórzem, na którym stoi twierdza Golo Brdo, skryła się między skałami mała, długa zaledwie na 100 m **plaża Štrbina**. Nieco dalej, za skalistym cyplem, rozciąga się wąska, ale długa na 330 m **plaża Maljevik**.

Na północ od Sutomore, jadąc Magistralą Adriatycką w kierunku Petrovaca, po 4 km mija się zjazd w lewo do osady **Čanj**. Leży ona nad niewielką zatoką, między potężnymi skałami, wznoszącymi się bezpośrednio nad morzem. Tutejsza plaża, zwana **Biserna obala**, jest piaszczysta i długa na ponad kilometr. To jedna z najpiękniejszych plaż wybrzeża czarnogórskiego. Kilkaset metrów na północ za skalistymi klifami skryła się jeszcze jedna wyjątkowej urody **plaża Królowej** (Kraljičina plaža). Jest ona jednak dostępna wyłącznie od strony morza. Wspaniałe otoczenie i czysta woda sprawiły, że była to ulubiona plaża królowej Mileny, która przyplęwała tu jachtem z rezydencji Topolica w Barze. Dziś do plaży płyną statki spacerowe z Sutomore oraz z Baru.

Kierując się z Baru na południe, w kierunku Ulcinja, musimy przejechać tunelem pod skalistym pasmem wzgórz Volujic, które wrzynają się daleko w morze, osłaniając od południa zatokę Baru od pełnego morza. Od strony południowej wzgórz opadają do wody prawie 200-metrowymi klifami, między którymi kryje się miniaturowa plaża **Czerwona Ściana** (Crvena stijena), dostępna wyłącznie od strony morza.

Jej nazwa pochodzi od barwy wznoszących się ponad nią klifów.

Za tunelem droga prowadzi jeszcze kilka kilometrów ponad urwiskami, po czym w osadzie Dubrava mija się zjazd do zagospodarowanej plaży **Veliki Pijesak**. Stoją tu liczne wille, hotele i pensjonaty. Dalej na południe droga mija skaliste cyple i niedostępne zatoki, ale po 3 km trafiamy do osady Bušat. Tu w niewielkiej zatoce skryła się piękna, piaszczysto-żwirowa **plaża Utjeha** (zwana też Masline). Obok plaży w gaju oliwnym kryje się kemping Utjeha.

Noclegi

- ▶ **Sutomore**: W miasteczku znajduje się wiele hoteli, m.in.: **Korali** (☎ +382 30 373720, @ www.trendkorali-montenegro.com, dwójka 48–74 EUR), **Inex Zlatna Obala** (między Sutomore a półwyspem Ratac, ☎ +382 30 353981, @ www.inexhoteli.com, dwójka 38–54 EUR), **Sveti Nikola** (ul. Cara Lazara 140, ☎ +382 30 372301, @ www.sveti-nikola.me, dwójka od 25 EUR); łatwo tu również o niedrogą **kwatery prywatną**. Ceny noclegów w kwaterych w Sutomore są znacznie niższe niż w Budwie czy nad Boką Kotorską – łatwo znaleźć pokoje w cenie ok. 10 EUR/os., a po sezonie nawet taniej.
- ▶ **Čanj**: W całej osadzie większość budynków to hotele i pensjonaty, większość w sezonie przyjmuje tylko na dłuższe pobyty; największy jest tu wielki kompleks wypoczynkowy **TN Biserna Obala** (☎ +382 30 663647, @ www.recreatours.co.rs, dwójka 32–48 EUR), mniejszy jest np. **hotel Vila Fontana** (☎ +382 30 377048, @ www.vilafontana.rs, dwójka ze śniadaniem 28–42 EUR) lub **Vila Babović** (☎ +382 30 377204, @ http://hotelbabovic.me, dwójka z dwoma posiłkami 34–58 EUR).
- ▶ **Bušat**: **Kamp Utjeha** (☎ +382 69696001, @ www.campingutjeha.com).

Rumija

Charakterystyka krajoznawcza

Masyw górski Rumija (Румија) to najdalej na południe wysunięte góry w Czarnogórze. Wyraźnie odosobnione od innych, pasmo to oddziela wybrzeże adriatyckie od Jeziora Szkoderskiego wysokim na ponad kilometr potężnym wałem, który w najwyższym szczycie – noszącym taką samą nazwę jak całe pasmo, tj. Rumija – osiąga nawet 1594 m n.p.m.

Główna część gór Rumija to długi na ok. 25 km grzbiet, rozciągający się od okolic Virpazaru na północ po granicę z Albanią na południu. Środkowa część tego grzbietu jest najwyższa w całym paśmie. Tylko tu, na południe od przełęczy Biela Skala (903 m n.p.m.), którą przebiega stary trakt z Baru na wybrzeże Jeziora Szkoderskiego, grzbiet przekracza wysokość 1200 m n.p.m. Na północ od przełęczy główny grzbiet jest znacznie mniej wyraźnie zarysowany, osiągając już tylko w szczycie Širokiej Strany 1185 m n.p.m., następnie zaś rozszerza się w duży płaskowyż, opadający stopniowo ku północy, ponad kotlinę Crmničko polje, w której leży Virpazar. Kotlina ta stanowi północną granicę Rumiji. Niekiedy do tych gór zalicza się także płaskowyż Sozina, który łączy się z głównym grzbietem gór poprzez przełęcz Sutorman (805 m n.p.m.), przez którą przechodzi kręta szosa z Baru do Virpazaru. Przełęcz wcięta jest głęboko między Široką Straną a Vrsutą (1183 m n.p.m.). Ten ostatni szczyt to najwyższy punkt płasko-

wyżu Sozina. Płaskowyż ten od wschodu ogranicza ogromne urwisko, opadające prawie 900 m ku kotlinie Crmničko polje, zaś od zachodu równie wysokie i strome zbocza wyrastają tuż ponad Jadranską magistralą. Od północy płaskowyż łączy się z krasowymi wyżynami poprzez przełęcz i przełęcz Poljice (665 m n.p.m.), przez którą wiedzie szosa z Virpazaru do Petrovaca na moru.

Na południe od centralnej, najwyższej części gór główny grzbiet stopniowo się obniża ku granicy albańskiej. Tam przez grzbiet z północy na południe przebiega na wysokości ok. 500 m n.p.m. szosa z Virpazaru przez Ostros do Vladimiru. Do gór Rumija zaliczyć też można kontynuację grzbietu już po stronie albańskiej – tam jako Taraboš – wąski i niski (do 595 m n.p.m.) pas wzgórz ciągnie się on jeszcze przez prawie 10 km, urywając się nagle ponad rzeką Bojaną, za którą leży już miasto Szkodra.

Najatrakcyjniejsza krajobrazowo część gór Rumija wznosi się ponad Barem. Szczególnie malowniczo prezentuje się otoczenie Starego Baru. Piękne tło opuszczonego miasta-twierdzy stanowią wyrastające coraz wyżej na kolejnych planach wapienne falesy, z różnymi uwarstwieniami, rozcięte głębokimi kanionami i piętrzące się aż po najwyższy szczyt pasma. Od tej strony do głównego grzbietu przylegają bowiem niższe wzniesienia i niewielkie płaskowyże, z których najbardziej charakterystyczny jest Lisinj. Wznosi się on na południowy wschód od Starego Baru, osiągając w szczycie Loške 1353 m n.p.m.; to

Spływ rzeką Tara

Najczęstszym miejscem startu spływów rzeką Tara, dostarczających niezapomnianych wrażeń, jest tzw. Splavište, ok. 2 km na południowy wschód od mostu w Djurdjevića Tara. Ale można też rozpocząć spływ w Kolašinie – mamy wtedy do pokonania najdłuższy odcinek. Kończącym przystankiem jest Šćepan Polje. Po drodze mija się słynny most na Tarze, liczne progi i inne przeszkody na rzece. Innym punktem startu jest miejsce zwane Radovan Luka (na północ od Žabljaka), gdzie znajduje się Dom flisaka i kajakarza (Dom splavara i kajkaša), czyli motel-schronisko z restauracją. Można tam także rozbić namiot. Spływy organizują liczne biura turystyczne, organizatorzy spływów zapewniają dojazd samochodem do miejsca ich rozpoczęcia i zakończenia. W każdej większej miejscowości na wybrzeżu można znaleźć oferty spływów. Organizuje je np. **Eco Tours**, Kolašin, ul. Djokić, ☎ +382 20 860700 lub 67 259020, @ www.eco-tours.co.me. Sezon spływów trwa od połowy lipca do połowy września, ale żądni wrażeń turyści mogą pojawić się tu nawet wiosną – emocje są wtedy największe.

Rzeka Tara łączy się z Pivą, dając początek Drinie, w miejscowości Šćepan Polje. Znajduje się tam również przejście graniczne z Bośnią i Hercegowiną na sosie z Nikšića (zob. s. 298).

Bjelasica

Krajoznawcze ABC

Góry Bjelasica położone są w północno-wschodniej części Czarnogóry. Wyraźnie zarysowane granice regionu tworzą:

od zachodu górny bieg Tary, od wschodu rzeka Lim, od północy potoki Ljubovidja i Lepešnica, od południa doliny dopływów Tary (Drcka) i Limu (Rajovića reka) spięte przełęczą Trešnjevik. Powierzchnia obszaru nakreślonego ww. granicami to ok. 630 km²; rozciągłość południkowa i równoleżnikowa Bjelasicy są zbliżone i wynoszą niecałe 30 km. Najwyższym szczytem jest Crna Glava (2139 m n.p.m.), poza którą wysokość 2000 m n.p.m. przekracza dziewięć innych wierzchołów pasma.

Topografia

Masyw posiada wyraźnie zarysowaną w makroskali strukturę wewnętrzną – tworzą go cztery z grubsza równoległe, rozdzielone głębokimi dolinami, powiązane orograficznie pasma, przebiegające z północnego zachodu na południowy wschód, każde o długości (biorąc pod uwagę najwyższe, zasadnicze odcinki grzbietów) kilkunastu kilometrów. Najbardziej na północy znajduje się wygięte półkole pasmo Mučnica – Turjak – Strmenica (inaczej Crna Glava, 2122 m n.p.m.) – Strmni Pad, wznoszące się znad Mojkovaca i opadające do doliny Limu kilkoma krętymi odnogami. W swojej centralnej części ten szeroki grzbiet przybiera cechy płaskowyżu kraszewego. Od południa sąsiaduje z nim pasmo Razvršje – Crna Glava (2139 m n.p.m.), również podnoszące się znad Mojkovaca, opadające na wschód krótkim grzbietem w rejon wsi Lubnice. Dalej na południe leży najkrótsze pasemko Donji Lumer – Ogorela Glava – Troglava – Zekova Glava

(2117 m n.p.m.) – Pešića Glava. Oba wspomniane pasma tworzą centralną, najczęściej odwiedzaną przez turystów część Bjelasicy. Najdalej na południe leży, nieco odseparowany od reszty masywu, Ključ (1973 m n.p.m.). Pasma to na zachodzie sięga Kolašina, na wschodzie i południu zaś dzieli się na kilka ramion i rozczłonkowanych masywów (Bač, Jablanovo Brdo, Lisa planina, Rudo Brdo, Pobodenjak, Tureća Glava). W niektórych publikacjach krajoznawczych jest ono wyłączone z Bjelasicy i traktowane jako oddzielna grupa góriska.

Geologia i geomorfologia

Trzon Bjelasicy tworzą skały wulkaniczne, warstwy powierzchniowe zaś konstytuują głównie wapień i dolomity, lokalnie występują także łupki, piaskowce, margle i iły. Morfologię masywu kształtowały zarówno zjawiska lodowcowe, jak i późniejsze procesy krasowe (nie tak jednak intensywne jak w innych częściach Gór Dynarskich). W krajobrazie dominują tu długie, odkryte, trawiaste grzbiety. Rzeźba terenu jest łagodniejsza niż np. w Durmitorze, a imponujących urwisk, ścian i skalistych szczytów niemal tu nie ma. Stosunkowo niewielkie obrywy, wychodnie i zebra skalne występują lokalnie, np. na północnych stokach góry Razvršje, po północnej stronie grzbietu biegnącego z Crnej Lokvy w kierunku Crnej Glavy, w otoczeniu jeziora Pešica, na północnych zboczach Troglavy i Zekovej Glavy, po północnej stronie grzbietu Ključa... Całe pasmo jest też, w porównaniu z innymi czarnogórskimi górami,

bardziej zalesione, a powyżej granicy lasu bardziej „zielone” – połoninne krajobrazy kojarzą się tu bardziej z Karpatami niż z silnie skrasowiałymi, usianymi kamieniami i suchymi górami Bałkanów.

W zachodniej części Bjelasicy, w dolnym odcinku szerokiej doliny Biogradskiej reki (na wysokości zaledwie 1094 m n.p.m.) znajduje się duże **Jezioro Biogradskie** (Biogradsko jezero). Jego powierzchnia waha się w zależności od pory roku i ilości opadów, w swoim maksimum przekraczając 22 ha. Znacznie wyżej, w centralnej części masywu leży kilka mniejszych jezior polodowcowych; największe z nich to: Pešića jezero (ok. 3,75 ha, 1820 m n.p.m.), Ursulovacko jezero (ok. 1,2 ha, 1895 m n.p.m.) i Šiško jezero (ok. 2,9 ha, 1660 m n.p.m.). Z drogi biegnącej u północnego podnóża Zekovej Glavy pięknie prezentuje się szeroka, U-kształtna, walna dolina Biogradskiej reki.

Wędrując po Bjelasicy (zwłaszcza po jej północnej i centralnej części), można zaobserwować również formacje krasowe – przede wszystkim leje zapadliskowe, a także rozmaite jeziorka i oczka wodne (niektóre okresowe). Ciekawym przykładem współistnienia zjawisk glacialnych i krasowych jest wspomniane polodowcowe Jezioro Biogradskie, zasilane dużym potokiem, pozbawione natomiast bezpośredniego odpływu powierzchniowego – woda z jeziora ukazuje się na powierzchni niedaleko jego brzegów, w niewielkim jeziorku-wywierzysku dającym początek potokowi Jezerštica (można obejrzeć je z kładki na ścieżce okrążającej jezioro).

Ciekawe formy krasowe można obejrzeć przede wszystkim w centralnej części północnego grzbietu Bjelasicy – między Mučnicą, Turjakiem i Bjelogrivacem a masywem Strmenicy – znajdują się tu liczne leje krasowe i jeziorka (niektóre zasilane jedynie wodą opadową). Krajobraz tej części pasma nosi cechy płaskowyżu krasowego – brak tu wyraźnie zaznaczonego grzbietu, odosobnione kulminacje wznoszą się nad pofalowanym, osianym bezodpływowymi nieckami terenem. Podobny charakter (w mniejszej skali) ma też np. niewielka kotlina położona na zachód od jeziora Šiško – ze ścieżki podchodzącej na główny grzbiet widać ładnie położony poniżej, „podziurawiony” zakłębieniami (lejki krasowe) teren. Charakterystycznym elementem krajobrazu, zwłaszcza w północnej części pasma, są też rozpadliny i głęboko wcięte w zbocza jary – efekt współdziałania procesów krasowych i silnej erozji wstecznej oraz dennej cieków wodnych (np. na zachodnich zboczach wzniesienia Ogorelice).

Przyroda

Pochodną warunków terenowych i siedliskowych Bjelasicy jest jej bogata flora i fauna. Lasy, z dominującymi bukiem i jodłą, sięgają 1600–1800 m n.p.m., wyżej rozciągają się wspaniałe górskie łąki i borówczyska, gdzieś tam pojawia się jałowiec i (np. w wierzchołkowych partiach Crnej Glavy) kosodrzewina. Charakterystyczne dla wapiennego podłoża jest bogactwo gatunkowe kwiatów spotykanych w wysokogórskich murawach.

Jeden z najcenniejszych przyrodniczo kompleksów leśnych (obszar ochrony ścisłej o pow. ok. 1600 ha) znajduje się w zachodniej części Bjelasicy, w dolinie Biogradskiej reki. Stanowi on relikwiny pierwotnej puszczy, występują tu płaty starodrzewu (z egzemplarzami drzew – dębów, jaworów, buków, jodeł – liczącymi 300–400, a nawet więcej lat). Cała dolina Biogradskiej reki, wraz z przyległymi do niej odkrytymi grzbietami najwyższej, centralnej części Bjelasicy, objęta jest ochroną prawną w ramach **Parku Narodowego „Biogradska gora”** (Nacjonalni park „Biogradska gora”; @ www.nparkovi.me/sajt/np-biogradska-gora), o powierzchni 5650 ha. Park ten utworzono formalnie w 1952 r., jednak podwaliny pod jego powstanie położył król Czarnogóry Mikołaj I (Petrović-Njegoš), który wprowadził pewne formy ochrony (przede wszystkim w postaci zakazu polowań i wyrębów) w należącym do niego fragmencie tutejszej puszczy jeszcze w 1878 r.

Inwentaryzacje prowadzone w parku narodowym potwierdziły jego unikatową bioróżnorodność – występuje tu ponad 2 tys. gatunków roślin (w tym blisko 90 gatunków drzew i krzewów), wchodzących w skład 26 zbiorowisk fitosocjologicznych. Około 20% gatunków roślin to endemity bałkańskie; obecne są też relikty polodowcowe, np. dębik ośmiopłatkowy (fresnica, *Dryas octopetala*). Wśród spotykanych tu drzew warto wymienić np. sosnę rumelijską (molika, *Pinus peuce*), sosnę bośniacką (munika, *Pinus heldreichii*) i klon Heldreicha (pla-

ninski javor, *Acer heldreichii*). Potwierdzono też występowanie kilkunastu gatunków ssaków (m.in.: niedźwiedź brunatny, wilk, jeleń szlachetny, sarna, borsuk, kuna leśna i kamionka, popielica, trzy gatunki nietoperzy), około 200 gatunków ptaków, wiele rzadkich gatunków gadów (m.in.: gniewosz płamisty, wąż eskulapa, żółw błotny), płazów (ropucha szara i zielona, cztery gatunki traszek) i ryb (pstrąg, głowacz białopłetwy i in.); bogato reprezentowana jest też entomofauna (samych gatunków motyli naliczono blisko 100, mrówek zaś – ok. 60).

Najpełniejszy opis Parku Narodowego „Biogradska gora” można znaleźć na stronach czarnogórskiego Ministerstwa Zrównoważonego Rozwoju i Turystyki – bardzo dokładne charakterystyki przyrodnicze parku zawiera wiele dostępnych tam dokumentów, np. kilkusetstronicowy *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Regionu „Bjelasica i Komovi”* (*Prostorni plan posebne namjene „Bjelasica i Komovi”*), dostępny na stronie: @ www.mrt.gov.me, rubryka *Planska dokumentacija i izdati urbanističko tehnički uslovi*, pod datą 15.12.2010 (w języku serbskim).

Góry i człowiek

Krajobraz Bjelasicy współtworzy też człowiek. Z uwagi na dogodne warunki naturalne (rozległe, łatwo dostępne i bogate gatunkowo – co jest ważne dla jakości paszy – łąki, względnie dobra dostępność wody) góry te są wykorzystywane pastersko (owiec nie jest tu jednak tyle, ile moglibyśmy się spodziewać, trudno spotkać duże stada znane np. z Karpat

Południowych czy Wschodnich). W wielu miejscach natkniemy się na, nieraz bardzo wysoko położone, katuny – sezonowe osady, a także rozproszone po stokach i w dolinach pojedyncze szałaszy (*brvnare*) o charakterystycznych dwuspadowych dachach, połączeniami niemal sięgających gruntu. Poza owcami, gospodarze hodują czasem konie i krowy. W okolicy katunów znajdziemy zwykle źródło wody, czasem także niewielkie oczka wodne, wykorzystywane jako poidła dla zwierząt (nie należy pić z nich wody!). Na obrzeżach masywu, przede wszystkim w jego południowej i wschodniej części, znajduje się też dużo niewielkich osad o stałym charakterze – przysiółków niżej położonych wsi. Poza pasterstwem miejscowa ludność utrzymuje się ze zbieractwa borówek – latem zobaczyć można całe rodziny lub „drużyny” zbierackie, wyruszające o świcie na stoki i wracające pod wieczór z pełnymi wiadrami zebranych owoców. Często zbieracze sprzedają swój urobek jeszcze w górach – na przełęczach i w inne wysoko położone, a dostępne samochodem miejsca docierają codziennie dobrze zorganizowane objazdowe skuppy.

Późną jesienią sezonowe katuny pustoszeją i interior Blejasicy staje się praktycznie bezludny. Opady śniegu są tu zwykle bardzo intensywne (katuny są zasypane dosłownie po dachy) i utrzymuje się on bardzo długo, stwarzając doskonałe warunki dla turystyki narciarskiej. Coś dla siebie znajdują też zjazdowcy: na północnych stokach Ključa, we wsi Jezerine działa bardzo popularny w tej części Czarnogóry ośrodek narciarski Kolašin 1450

(dawniej używana, dziś też popularna nazwa to Ski centar Bjelasica; @ www.kolasin1450.com). Narciarze mają tu do dyspozycji dwie kolejki krzeselkowe i kilka mniejszych wyciągów, obsługujących kilka tras o zróżnicowanej długości i maksymalnym przewyższeniu ok. 440 m.

Wierzchołek Zekovej Glavy wieńczą widoczne z daleka, wielkie anteny i wieże przekaźnikowe oraz towarzyszące im budynki. Nieco poniżej stoi duży drewniany dom, w którym stacjonowali niegdyś żołnierze. W czasach Jugosławii szczyt objęty był militarną strefą zamkniętą. Dziś zakaz wstępu obejmuje jedynie najwyższą część wierzchołka zajętą przez instalacje telekomunikacyjne.

W Bjelasicy (nie licząc miejscowości leżących w dolinie Tary i Limu) znajdują się ponadto dwa warte wzmianki obiekty sakralne. Na północnych obrzeżach masywu, w bocznej dolince na południe od miejscowości Ravna Rijeka położony jest **monaster Majstorovina z cerkwią pw. Świętej Trójcy** (Svete Trojice). Jego początki sięgają XIV w.; w połowie XVII w. klasztor podupadł, a większość jego wyposażenia przeniesiono do monasteru Dobrilovina. W 2. połowie XIX w., podczas wojny serbsko-tureckiej budynki klasztoru zostały zniszczone. Współcześnie klasztor oraz cerkiew zrekonstruowano i odnowiono. W 1991 r. podczas prowadzonych tu prac archeologicznych znaleziono fragment wczesnobizantyjskiej kolumny, świadczący o znacznie dłuższej historii tego miejsca.

Na drugim krańcu masywu, u południowych podnóży Ključa wznosi się

monaster Ćirilovac, założony wspólnie (lata 90. XX w.), prowadzony przez archimandrytę Joila Bulatovića, wcześniej mnicha z monasteru Ostrog, znanego z radykalnych konserwatywnych poglądów (bezkompromisowego „zwalczania” komunistów, teorii Darwina, ruchu masonskiego, świadków Jehowy, palaczy nikotyny, wrózek, radiestetów, „antychrystów” w rodzaju Sai Baby i wszystkich innych prawdziwych lub rzekomych wrogów prawosławia). Paradoksalnie samemu igumelowi przypisywane są „moce” – wiele osób zwraca się do niego z prośbami np. o uwolnienie od nałogów. W 2004 r. na pobliskiej kulminacji grzbietu Ključa wzniesiona została niewielka kaplica w kształcie rotundy.

Warunki uprawiania turystyki

Dojazd i dostępność

Z punktu widzenia turysty z Polski Bjelasica jest z jedną z najłatwiej osiągalnych grup górskich w Czarnogórze. Północnym i zachodnim obrzeżem masywu, doliną Tary przebiega główna (a pomijając odnogę z Podgoricy do Nikšića – jedyna) czarnogórska linia kolejowa, wiodąca z Serbii przez Bijelo Polje do Podgoricy i Baru. Jeśli przyjedziemy pociągiem, wyprawę w Bjelasice będziemy mogli zacząć w dwóch miejscach – w Mojkovacu (baza wypadowa w północną i centralną część pasma) lub w Kolašinie (punkt wyjścia – Ključ). Poza tymi stacjami na interesującym nas odcinku pociągi dalekobieżne nie zatrzymują się.

Mniej więcej równoległe do linii kolejowej przebiega jedna z najważniejszych czarnogórskich dróg, będąca „kręgosłupem” kraju i zapewniająca łączność jego południowej części z północną, a także z Serbią. Droga tę kursują liczne autobusy komunikacji publicznej, jednak stanowią one jedynie alternatywę dla pociągu, niewiele wnosząc – nie zatrzymują się bowiem praktycznie nigdzie poza wspomnianymi Mojkovacem i Kolašinem.

Droga łącząca Bijelo Polje z Berane i jej odnoga wiodąca do Andrijevicy mają mniejsze znaczenie. Komunikację zapewniają tu autobusy i busy komunikacji publicznej (kilka dziennie). Pewnym wyjściem dla osób chcących wyruszyć w Bjelasice z jej wschodniego obrzeża (a nie chcących tracić czasu) jest wynajęcie taksówki w Bijelom Polju i poproszenie o podwiezienie w interesujące nas miejsce (koszt rzędu 20–40 EUR za samochód). Taksówkę można wziąć również w Berane i podjechać stamtąd aż do wsi Jelovica (u stop masywu Zekovej Glavy) lub osady Kurikuće (niedaleko schroniska Svudo, w pobliżu jezior Ursulovačko i Šiško).

Droga łącząca Kolašin z Andrijevicą ma marginalne znaczenie. Nie kursuje tu żadna komunikacja publiczna, autostopowicze muszą zaś liczyć się z wielogodzinnym czekaniem na „okazję” (ruch jest dość niewielki). Zimą szosa ta bywa nieprzejezdna. Na przełęcz Trešnjevik najwygodniej dostać się taksówką z Kolašina; tędy powinny też jechać na przełęcz osoby podróżujące własnym

samochodem: droga od strony Andrijevicy, chociaż minimalnie krótsza (jadąc od strony Bijelo Polja), jest bardziej wymagająca dla niedoświadczonych kierowców (z dobrą nawierzchnią, jednak miejscami bardzo wąską i obfitującą w strome, ciasne serpentyny).

Specyfiką Bjelasicy jest dobra dostępność wnętrza masywu dla samochodów, przede wszystkim terenowych. Zarówno od strony Kolašina, jak i Berane, można latem dojechać praktycznie w serce masywu – do jeziora Šiško, a także w rejon katunu Vranjak i Troglavy, a stamtąd przedostać się – jadąc niemal grzbietem najwyższej części pasma aż pod masyw Razvršje. Gruntowymi drogami da się też dojechać np. z Mojkovaca do katunu Vrago Do (doliną Bjelojevićke reki), z doliny Tary wysoko pod grzbiet Medjedac – Ogorela Glava, praktycznie na szczyt Turjaka lub do położonego u jego podnóża katunu Žarskiego, a także z przełęczy Trešnjevik niemal pod grzbiet Ključa (i dalej do katunu Vranjak). Czarnogórcy lubią zresztą także prawdziwą jazdę terenową, dlatego nie powinien nas zdziwić widok samochodu jadącego łąką powyżej 2000 m n.p.m., w здаwałoby się całkiem niedostępnych dla pojazdów miejscach – miejscowi kierowcy docierają niemal wszędzie.

Turystyka w Bjelasicy

Bjelasica jest jedną z lepiej zagospodarowanych turystycznie grup górskich Czarnogóry. Co prawda znakowanie szlaków zostawia tu wiele do życzenia, turyści mogą za to korzystać z kilku dogodnie

zlokalizowanych schronisk. Stosunkowo gęsta sieć dróg i ścieżek pozwala na realizowanie wielu wariantów wycieczek. Drogi te, a także rozsiane po górach liczne katuny i szałas odbierają Bjelasicy nieco dzikości (nie znaczy to, że w górach tych nie ma trudno dostępnych zakątków i maceczników), stwarzają też jednak pewne poczucie bezpieczeństwa – stosunkowo trudno się tu zgubić, łatwiej natomiast znaleźć pomoc lub schronienie np. w razie załamania pogody. Z dostępnością wody jest tu znacznie lepiej niż w większości pozostałych czarnogórskich pasm, jednak wybierając się na dłuższą wycieczkę w wyższe partie gór, należy zawsze zabrać ze sobą 1,5-litrową butelkę wody i uzupełniać jej zapasy przy każdej nadarzającej się okazji.

Znakowanie szlaków jest niestety dość słabe i niekonsekwentne, podczas wędrówki warto więc opierać się przede wszystkim na własnych umiejętnościach terenoznawczych, mapie i kompasie. Znaki szlaku, na jakie natkniemy się tu i ówdzie, a także stojące w niektórych miejscach żółte drogowskazy turystyczne należy traktować bardziej jako potwierdzenie swojej trasy lub lokalizacji, niż jako realną pomoc nawigacyjną. Nie stanowi to jednak większego problemu, jako że najwyższe części masywu (powyżej 1600–1800 m n.p.m.) są odkryte i przy dobrej pogodzie łatwe orientacyjne. Biwakować można praktycznie wszędzie (poza parkiem narodowym), choć rozbijając namioty przy katunach czy w pobliżu domów, warto – choćby dla zasady – zapytać o pozwolenie.

Bjelasica to góry stosunkowo bezpieczne. Tak jak wszędzie należy tu unikać wychodzenia w wyższe partie gór przy niepewnej pogodzie (w przypadku burzy warto dmuchać na zimne), a także zapuszczania się „na dziko” na strome przepaściste stoki. Do możliwych zagrożeń należy spotkanie ze zmiąją lub niedźwiedziem (to drugie – raczej mało prawdopodobne). Nieprzyjemne może być też spotkanie z pasterskimi psami, zwłaszcza jeśli w pobliżu nie ma mogącego zareagować pasterza. Jeśli już do tego dojdzie, należy w miarę możliwości spokojnie się oddalić, a w razie czego bronić się za pomocą kamieni (na psy działa odstraszająco zwykle już samo markowanie podnoszenia kamienia lub rzutu). Tam, gdzie istnieje ryzyko napotkania owiec i pilnujących ich psów, należy wędrować w zwartej grupie.

Ruch turystyczny w Bjelasicy koncentruje się w okolicach Zekovej Glavy, Crnej Glavy i jezior polodowcowych, a także nad położonym niżej Jeziorem Biogradskim. Trzeba tu jednak pamiętać o pewnym przeskalowaniu pojęć – owa „koncentracja” oznacza tyle, że w ogóle da się tu kogoś spotkać – autor tego opracowania podczas swojej wędrówki po Bjelasicy spotkał w najwyższej części pasma, przez kilka lipcowych dni, zaledwie dwie czy trzy ekipy z plecakami. Najwięcej „turystów” odwiedza Jezioro Biogradskie, jednak wycieczki te sprowadzają się zazwyczaj do zjedzenia obiadu w miejscowej restauracji, ewentualnie obejścia jeziora ścieżką edukacyjną. Mimo porównywalnej

atrakcyjności, dużo rzadziej odwiedzana jest północna część masywu (pasmo Mučnica – Turjak – Strmenica – Strmni Pad) oraz Ključ. Rejon Mučnicy i Turjaka upodobał sobie miejscowi paralotniarze. Obrzeża masywu (przede wszystkim liczne niższe grzbiety w jego wschodniej i południowej części) to turystyczna *terra incognita*, pozostają one poza zakresem zainteresowania zarówno miejscowych, jak i zagranicznych górolazów.

Mapy i przewodniki

► **Bjelasica & Komovi. Planinarsko-turistička karta**, 1:60 000, Geokarta, Beograd 2010. Mapa turystyczna wydana po raz pierwszy kilka lat przed secesją Czarnogóry z federacji serbsko-czarnogórskiej i w przypadku owego pierwszego wydania (2002) niezbyt już aktualna, jeśli chodzi o treść turystyczną (brak większości schronisk, braki lub przekłamania w sieci dróg, ścieżek i szlaków). Niezależnie od wydania godna jednak polecenia jako najlepsza i najbardziej praktyczna z dostępnych źródeł. Do kupienia w antykwariatach (w Serbii, Czarnogórze), specjalistycznych sklepach internetowych, ewentualnie do ściągnięcia z internetu (skany pierwszego wydania np. na stronach: @ www.crnagora.wz.cz/mapy-nove.html lub @ <http://cerna-hora.xf.cz/mapy>). Niedawno ukazała się kolejna wersja tej mapy, powiększona do skali 1:50 000; można ją kupić np. w biurze informacji turystycznej w Kolašinie.

► **Mapy topograficzne Czarnogóry 1:25 000**. Bardzo dokładne mapy topograficzne (punkty wysokościowe, szczegóły rzeźby terenu, rysunek skał, gęste poziomic, hydrografia, źródła, zasięg lasów, sieć drogowa, zabudowa i szałas...), pozbawione jednak treści turystycznej. Mogą zainteresować przede wszystkim miłośników chodzenia „na dziko” w rzadziej odwiedzanych i słabo skartowanych terenach, poza tym

stanowią dobre uzupełnienie map turystycznych. Ich wadą jest słaba aktualność danych dotyczących infrastruktury (drogi, ścieżki, zabudowa itp.) i pokrywy roślinnej (odzwierciedlają one stan z lat 70.). Arkusze tych map (ponad 100 płacht) można ściągnąć z internetu (zob. np.: @ <http://mapy.mk.cvut.cz>). Z powodu dużego rozmiaru nie nadają się one do bezpośredniego wydruku, należy przedtem pociąć je w programie graficznym na mniejsze części.

► **Planine Crne Gore. Vodič za planinare**. Daniel Vincek, Ratko R. Popović, Mijo Kovačević, NVO Mediteranska planinarska Crna Gora, Podgorica 2010. Ilustrowany przewodnik po wszystkich ważniejszych grupach górskich i masywach Czarnogóry. Poza krótkimi opisami krajoznawczych głównych makroregionów górskich, zawiera przede wszystkim propozycje tras (zwięzłe opisy, punkty GPS, zdjęcia, poglądowe, dość dokładne mapki sytuacyjne). Można też w nim znaleźć wskazówki dotyczące wycieczek do kilku kanionów (w tym raftingu na Tarze) oraz adresy schronisk i miejscowych klubów górskich (częściowo już zdezaktualizowane). W części poświęconej Bjelasicy opisano sześć wycieczek, zamieszczono też dwie mapki, obejmujące przede wszystkim centralną część masywu. Przewodnik ten, o nakładzie zaledwie 1000 sztuk, jest trudno dostępny, pozostaje szukać go głównie w antykwariatach, lokalnych punktach informacji turystycznej lub obiektach turystycznych (latem 2013 r. można go było kupić np. w ekokatunie Stavna w górach Komovi; koszt: 10 EUR, dostępne wersje językowe: serbska i angielska).

► W schroniskach górskich w regionie można ponadto dostać za darmo **przeglądową mapkę** obejmującą Bjelasice, Komovi i wschodnią część Sinjajewiny, wydaną w kooperacji czarnogórskiej Narodowej Organizacji Turystycznej (@ www.montenegro.travel), regionalnej organizacji turystycznej Bjelasica & Komovi oraz agencji Austrian Development Cooperation.

PROGRAM PARTNERSKI

GRUPY WYDAWNICZEJ HELION

1. ZAREJESTRUJ SIĘ
2. PREZENTUJ KSIĄŻKI
3. ZBIERAJ PROWIZJĘ

Zmień swoją stronę WWW
w działający bankomat!

Dowiedz się więcej i dołącz już dzisiaj!

<http://program-partnerski.helion.pl>

GRUPA WYDAWNICZA
Helion SA

Przewodniki Bezdroży

Czarnogóra

Czarnogóra to kraj, który można przemierzyć w ciągu jednego dnia, co kilkadziesiąt kilometrów zmieniając całkowicie krajobraz – z posępnych szczytów i głębokich kanionów na słoneczne plaże, z kamiennych, kraśnych pustyń na gaje oliwne, z podmokłych brzegów Jeziora Szkołerskiego na urwisty fiord Boki Kotorskiej. Weneckie miasta sąsiadują tu z zamieszkanymi przez Albańczyków wsiami, cerkwie z meczetami... Odbicie skomplikowanej historii regionu i bogactwa jego tradycji znajdziemy także w mentalności i temperamencie dumnych i gościnnych Czarnogórców.

Przewodniki Bezdroży przybliżają historię, kulturę i przyrodę opisanych regionów i krajów oraz oprowadzają po ich najbardziej fascynujących zakątkach. Treść uporządkowano dla wygody w układzie regionalnym. Opisom miast i innych atrakcji turystycznych towarzyszą przejrzyste mapy oraz ramki z ciekawostkami, czyniące z przewodnika pasjonującą lekturę nie tylko w czasie podróży. Informacje praktyczne pomagają zaplanować wyjazd i odnaleźć się w odwiedzanym miejscu. Całość zamyka praktyczny minislownik.

 Bezdroża
Przewodniki Ludzi Ciekawych

(Nr katalogowy: 15483)

 Księgarnia internetowa:
<http://bezdroza.pl>

 Zamówienia telefoniczne:
0 801 339900
 0 601 339900

Sprawdź najnowsze promocje:

- 👉 <http://bezdroza.pl/promocje>
- Przewodniki najchętniej czytane:
- 👉 <http://bezdroza.pl/bestsellery>
- Zamów informator podróżniczy:
- 👉 <http://bezdroza.pl/newsletter>

Helion SA
ul. Kościuszki 1c, 44-100 Gliwice
tel.: 32 230 98 63
e-mail: bezdroza@bezdroza.pl
<http://bezdroza.pl>

ISBN 978-83-246-8516-5

9 788324 685165 >

Cena 39,90 zł